

**MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHIDA
ILMIY- TADQIQOT METODLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI**

Mullaboyeva Diyoraxon Soib qizi

Nizomiy nomidagi TDPU

Umumiy psixologiya kafedra

o`qituvchisi

Nizomiy nomidagi TDPU

Maxsus pedagogika va inkluziv ta`lim fakulteti

Surdopedagogika yo`nalishi talabasi

CH.T.Ochilova

ANNOTATSIYA:

Maskur maqola talabalarni maktabgacha Yoshdagi bolalarning psixik taraqqiyoti, bilish jarayonlarining rivojlanishi hamda Ilmiy- tadqiqot metodlarning samaradorligi maktabgacha yosh davridagi bolalarni psixik rivojlanishiga tasiri, shaxs xususiyatlari haqida ilmiy ma'lumotlar bilan tanishtirish. Bolalarni maktabga psixologik tayyorgarlik muammosi yuzasidan nazariy va amaliy bilimlarni shakllantirish

KALIT SO'Z VA IBORALAR:

Pedagogik-psixologik eksperimen, tarbiya texnologiyalari faoliyat, pedagogik tarbiya, psixologik tarbiya ma'naviy-axloqiy sifatlar, o'yin faoliyati, individual, mehnat, muloqot, metod.

АННОТАЦИЯ:

Цель данной статьи - ознакомить учащихся с научной информацией о психологическом развитии детей дошкольного возраста, развитии познавательных процессов, эффективности научных методов исследования психологического развития детей дошкольного возраста, особенностей личности. и практические знания о проблеме психологической подготовки детей к школе.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА И ТЕРМИНЫ:

Педагогически-психологический эксперимент, образовательные технологии, деятельность, педагогическое образование, психологическое воспитание, духовно-нравственные качества, игровая деятельность, личность, труд, общение, метод.

ABSTRACT: The purpose of this article is to acquaint students with scientific information about the psychological development of children of preschool age, the development of cognitive processes, and the effectiveness of scientific research methods on the psychological development of children of preschool age, personality characteristics. Forming theoretical and practical knowledge about the problem of psychological preparati on of children for school.

KEYWORDS AND TERMS:

Pedagogical-psychological experiment, educational technologies, activity, pedagogical education, psychological education, spiritual and moral qualities, game activity, individual, work, communication, method.

Zamonaviy jamiyatimizda bugungi kunda metod, innovatsion texnologiya kabi tushunchalar noaniq tushunchalar emas. Aniq izlanish predmetiga ega bo'lgan har qanday fan o'sha predmetning mohiyatini yoritish va ma'lumotlar to'plash uchun maxsus usullar va vositalardan foydalanadi. Ular fanning metodlari deb ataladi. Fanning obro'si ham birinchi navbatda shu metodlar yordamida to'plangan ma'lumotlarning ishonchliligiga bog'liqdir. Psixologiyaning har bir tarmog'i o'z vazifalarini yechish, ma'lumotlarga ega bo'lish uchun ko'plab metodlarni sinovdan o'tkazib, eng ishonchli va mukammallarini saqlab qolgan.

Psixologik tadqiqotlar ilmiyligini oshirishda bir necha fanlar hamkorligiga suyanib kompleks metodlar qo'llaniladi. Hozir muhandislik psixologiyasi, psixofiziologiya, kosmik psixologiya, tibbiyot psixologiyasidagi ko'pgina kashfiyotlar shu usullar bilan ochilmoqda. Ikkinchi guruh – empirik metodlarga kuzatish, eksperiment, test, so'rov, sotsiometriya, faoliyat jarayoni va uning mahsulini tadqiq qilish, tarjimayi hol kabilar kiradi va ular sinash, tekshirish, diagnostika va prognozlash vazifalarini bajaradi. Uchinchi guruh metodlari natijalarni qayta ishlashga mo'ljallangan bo'lib, ular statistik (miqdoriy) va psixologik (sifat) tahlili turlariga bo'linadi. To'plangan ma'lumotlarni qayta ishlab chiqishda matematik formulalardan foydalaniladi. Tadqiqot metodlarining to'rtinchi guruhi – genetik va donalash metodlaridan iboratdir. Genetik metodga asoslanib psixik o'zgarishlar bilan rivojlanish bosqichlarining bevosita bog'liqligi ildizi aniqlanadi. Uzilishlarga yo'l qo'ymaslik uchun yig'ilgan materiallar maxsus bosqichlarga ajratib sharhlanadi. Quyida psixologiyada eng ko'p qo'llaniladigan tadqiqot metodlarining empirik metodlar guruhini tahliliy ko'rib chiqamiz: Kuzatish metodi. Psixologiyada keng qo'llaniladigan bu metodning mohiyati shundaki, tadqiqotchi mutaxassis boshqa odamning xatti-harakatlarini, xulq-atvorini, psixikasining tashqi ko'rinishlarini kuzatadi va xulosa chiqaradi. Ilmiy kuzatishlar jarayonida tadqiqotchi kuzatadigan obyektlarni nihoyatda diqqat bilan aniq o'rganishi, pala-partishliklarga yo'l qo'ymasligi lozim. Psixik holatning tashqi alomatlariga ishongan holda ish ko'rish har doim ham to'g'ri bo'lavermaydi. Odamning xatti-harakatlarini to'g'ri talqin qilish ayniqsa muhimdir. Ba'zida o'quvchi juda diqqat bilan tinglayotgandek ko'rinsa ham, tamomila boshqa narsa haqida o'ylab o'tirgan bo'ladi. Binobarin, bolalar holatini bilmoqchi bo'lsangiz, yolg'iz ko'z yugurtirib turishning o'zi kifoya qilmaydi, balki ularning qanchalik qunt bilan ishlayotganliklarini aniqlash maqsadida boshqa usullardan (mas. savollar tashlash) ham foydalanish mumkin. Uy va turli turmush sharoitlarida bolani kuzatish uning o'qishga, o'z-o'ziga, o'rtoqlariga, katta kishilarga munosabatini o'rganishga va shaxsiy fazilatlariga haqida xulosa chiqarishga imkon beradi. Bunda kuzatish metodining subyektiv (o'z-o'zini kuzatish), obyektiv (tashqaridan kuzatish) usullaridan keng foydalaniladi. Subyektiv kuzatish, ya'ni o'z-o'zini kuzatish metodidan keng foydalanib kelingan bo'lishiga qaramay, bu metodni ilmiy metod deb bo'lmaydi. O'z-o'zini kuzatish metodining bir qator salbiy tomonlari bor. Birinchidan, o'z-o'zini kuzatish metodidan foydalanilganda har bir odam o'z manfaati yuzasidan subyektiv xulosa chiqaradi. Bolalar psixologiyasida obyektiv kuzatish metodi har doim ma'lum maqsadga qaratilgan bo'ladi. Bunda tarbiyachi va tekshiruvchi psixolog bolalarning xulq-atvorlari va xatti-harakatlarini ularning turli-tuman faoliyatlarida, tabiiy sharoitda, mavzuli tarzda kuzatadi. Obyektiv kuzatish metodi quyidagi qoidalarga asoslanib tashkil qilinishi kerak:

1. Kuzatishning aniq maqsadi va rejasi bo'lishi kerak. Masalan: bolalar diqqatining barqarorligini yoki tafakkur bilan bog'liq bo'lgan analiz qila olish qobiliyatini kuzatish.

2. Bola shaxsining yaxlitligi prinsipiga asoslanib, ya'ni analitik-sintetik nuqtayi nazardan kuzatish.

3. Bolani jamoada va jamoa a'zosi sifatida o'rganish.

4. Kuzatish tabiiy sharoitda olib borilar ekan, bolalar o'zlarining kuzatilayotganini mutlaqo bilmasliklari kerak.

5. Kuzatishlardan yaxshi natijalar olish uchun, ularni turli sharoitlarda, shaxs xislatlarining turli xil namoyon bo'lishini nazarda tutib, izchil tarzda, kun sayin o'rganish kerak. Kuzatish metodidan foydalanilganda bolalarning turli o'yinfaoliyatlari, didaktik mashg'ulotlar, mehnat faoliyatlarida xilma-xil psixik jarayonlarning va individual xususiyatlarining namoyon bo'lishini o'rganish mumkin. Kuzatish metodi uzluksiz yoki

faoliyatni tanlab vaqti-vaqti bilan o'tkazilishi mumkin. Bolalarni uzluksiz kuzatish metodi bilan o'rganilganda ularning barcha fe'l-atvorlari va xatti-harakatlari kundalik faoliyatlari davomida kompleks holda o'rganiladi. Uzluksiz kuzatish bir necha kun yoki bir necha oy davom etgandan so'ng to'plangan ma'lumotlar tahlil qilinib, bolaga psixologik tavsifnoma tuziladi. Vaqti-vaqti bilan tanlab kuzatilganda bolaning barcha psixikasi emas, balki faqat alohida, diqqati yoki xotirasi bilan bog'liq bo'lgan tomonlari o'rganiladi. Bolalar psixologiyasida kuzatish metodi bolalar taraqqiyotining sermazmun qirralarini o'rganish va undan olingan dalillarni kundaliklarga yozib borib o'rganishdan iboratdir. Bola taraqqiyoti haqidagi birinchi kundalik XIX asrning ikkinchi yarmida Ch. Darvin tomonidan nashr etilgan. Undan so'ng N.N. Ladigina-Kots, N.A. Menchinskaya, V.S. Muxina va 27 boshqalar bolalar psixik taraqqiyoti yuzasidan izchil ravishda yozib borgan o'z kundaliklarini nashr etganlar. Eksperiment metodi psixologiyada keng qo'llaniladi. Bunda sinaluvchi shaxsda o'rganish lozim bo'lgan psixik jarayon oldindan maqsad qilib olinadi. Masalan, matnni tushunish va o'zlashtirish uchun uni qanday tezlikda o'qish samarali bo'lishi aniqlangan. Eksperiment metodida bizni qiziqtiruvchi jarayon qachon paydo bo'lishi kutib o'tirilmaydi. Bundan tashqari eksperimentda psixik jarayonning sodir bo'lish sharoitlarini o'zgartirib turish va shu yo'l bilan mazkur jarayon haqida ko'proq kerakli ma'lumotlar to'plash mumkin. Maxsus apparatlardan foydalangan holda o'tkaziladigan eksperiment laboratoriya eksperimenti deb ataladi. Laboratoriya eksperimentida sinaluvchi shaxs bilan g'ayritabiiy sharoitda ish ko'riladi. Bu hol eksperimentning nuqsoni hisoblanadi. Odatda, turmush sharoitida natija birmuncha boshqacharoq chiqishi mumkin. Tabiiy eksperimentda bunday nuqsonlarga yo'l qo'yilmaydi. Mashg'ulot paytida bola o'zini erkin his etadi, uni tekshirishayotganini (yashirin kamera, magnitofon orqali) sezmaydi. Pedagogik-psixologik eksperiment (shakllantiruvchi – tarkib toptiruvchi eksperiment deb ham yuritiladi) ham ta'limtarbiya sharoitida o'tkaziladi. Unda faqat o'rganibgina qolmay, aktiv ta'sir ko'rsatiladi. Maxsus usulda o'qitiladi, tarbiyalanadi. Uzoq vaqt davomida o'tkazilgan pedagogik-psixologik eksperiment natijasida ta'limning eng ma'qul usullari ishlab chiqilgan. Bolalar psixologiyasida eksperimentning har ikkala turidankeng foydalaniladi. Biroq bu metodlardan bolalar psixologiyasida foydalanishning o'ziga xos tomoni shundaki, bog'chayoshidagi bolalar laboratoriya sharoitida o'tkaziladigan eksperimentlar bilan tabiiy sharoitda o'tkaziladigan eksperimentlarning farqiga bormaydilar. Har ikkala holda ham, tajribalar vazifa tarzida emas, balki o'yin tarzida o'tkazilsa yaxshi natija beradi. Eksperiment metodidan guruhlarda o'tkaziladigan mashg'ulotlar paytida keng foydalanish mumkin. Masalan: turli yoshdagi bolalar bilan o'tkaziladigan didaktik mashg'ulotlarda tabiiy eksperiment metodini qo'llash mumkin. Bunda bolalarga har xil hay-28vonlar, parrandalar, mevalar, sabzavotlar tasvirlangan rasmlar kartochockalarni aralash holda berib, ularni guruhlarga ajratish topshiriladi. Bolalar bu narsalarni qanday belgilariga qarab guruhlarga ajratishlarida ularning umumlashtirish xususiyatlarini o'rganish mumkin. Odatda, guruh sharoitida o'tkaziladigan bunday eksperimentni tabiiy eksperiment deb yuritiladi. Bolalar psixologiyasida tarkib toptiruvchi eksperiment metodidan ham foydalaniladi. Bunda bolalarning u yoki bu xususiyati (psixologik xususiyati) tarkib toptiriladi va mustahkamlanadi. Masalan: bog'cha yoshidagi bolalar ayni bir vaqtning o'zida butunni va uning tarkibiy qismlarini to'la idrok qila olmaydilar. Ular o'z diqqatlarini yoki bir butun narsaning o'ziga yoki uning bo'laklariga qarata olmaydilar. Tarkib toptiruvchi eksperiment orqali bolalarga bir butun narsani uning qismlari bilan bir paytda idrok qilish o'rgatiladi. Buning uchun bolalarga bir butun narsaning obrazini yarata olish mashq qildiriladi (turli geometrik figuralar – doira, kvadrat, kublardan foydalaniladi).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. N.M. Aksarina. Go'dak bolalar tarbiyasi. – Toshkent.Meditsina. – 1983.
2. M. Rahmonova. Psixologiya kursida ko'rsatmalilik. – T.:«O'qituvchi». – 1981.
2. Джон О'Киффи. Семидневный курс тренировки ума.– Москва. Золотой телёнок. – 1997.
3. O'ylaymiz, o'ynaymiz – aqlimizni charxlaymiz. – Toshkent. – 2006.
4. Onalarga tavsiyalar. Respublika o'quv-metodika markazi.Toshkent. – 2004
5. M. Rasulova, D. Abdullayeva, S. Oxunjonova. Bolalarning maktabga psixologik tayyorligi. – Toshkent. – 2003.
6. S.X. Jalilova va boshqalar. Shaxsning psixik t

